

Bảo hiểm hưu trí tự nguyện: giải pháp cải cách hệ thống hưu trí ở Việt Nam hiện nay

Bùi Quỳnh Anh

Khoa Bảo hiểm, Đại học Kinh tế quốc dân

Bảo hiểm hưu trí tự nguyện (BHHTTN) là một loại hình bảo hiểm đã được các nước trên thế giới áp dụng rất nhiều nhằm trợ giúp đặc lực cho Bảo hiểm xã hội (BHXH). Trong khi đời sống của người dân ngày càng cao, người dân muốn có quyền lợi và mức sống cao hơn khi không còn đi làm nữa thì việc tham gia BHHTTN sẽ là một trong những biện pháp hỗ trợ được người lao động có thể đảm bảo được cuộc sống sau khi về hưu. Thêm nữa, loại hình bảo hiểm này cũng không phải chịu gánh nặng về tổ chức và quản lý như quỹ BHXH. Bài báo đi sâu tìm hiểu về BHHTTN ở Việt Nam hiện nay.

1. Tổng quan về bảo hiểm hưu trí tự

Theo Khoản 1 Điều 2 Thông tư 115/2013/TT-BTC, BHHTTN được xác định là "sản phẩm bảo hiểm nhân thọ do doanh nghiệp bảo hiểm thực hiện nhằm cung cấp thu nhập bổ sung cho người được bảo hiểm khi hết tuổi lao động".

Cúng tương tự như chế độ hưu trí thuộc phạm vi điều chỉnh của Luật Bảo hiểm xã hội, người được bảo hiểm chỉ được nhận quyền lợi hưu trí khi đạt đến độ tuổi nhất định và bên mua bảo hiểm đã đóng đủ phí bảo hiểm. Một cá nhân có thể vừa tham gia bảo hiểm xã hội để hưởng các chế độ trong đó có chế độ hưu trí, vừa có thể tham gia BHHTTN để có thêm thu nhập khi nghỉ hưu. Có thể thấy, BHHTTN đã tạo điều kiện cho những người chưa có bảo hiểm xã hội và cả những người đã có bảo hiểm xã hội nhưng muốn có thêm nguồn thu nhập để đảm bảo cho thời gian hưu trí. Việc kinh doanh sản phẩm BHHTTN do doanh nghiệp bảo hiểm nhân thọ thực hiện dưới sự điều chỉnh của Luật Kinh doanh bảo hiểm.

Sự ra đời của BHHTTN nhằm đáp ứng nhu cầu ASXH cho người cao tuổi, đồng thời hỗ trợ, bổ sung cho chế độ BHXH và xuất phát từ yêu cầu của sự công khai, minh bạch, bình đẳng giữa nghĩa vụ đóng góp và quyền lợi được hưởng, quyền tự quyết định của người tham gia bảo hiểm.

1.1 . Vai trò của Bảo hiểm hưu trí tự nguyện

Về bản chất, BHHTTN là một loại sản phẩm tài chính dành cho cá nhân, trong đó, người tham gia đóng góp tiền tiết kiệm theo định kỳ vào các sản phẩm hưu trí và sẽ được nhận chi trả từ quỹ khi đến tuổi nghỉ hưu. Số tiền hưu trí mà mỗi cá nhân được hưởng phụ thuộc vào tổng số tiền đóng góp của chính cá nhân đó và hiệu quả đầu tư vốn của quỹ. Từ khi ra đời BHHTTN đã chứng minh vai trò to lớn đối với các bên có liên quan, đối với Nhà nước và toàn bộ nền KT - XH.

- Đối với người tham gia đóng góp:

+ Đối với người lao động: BHHTTN sẽ giúp cải thiện khả năng tài chính để có cuộc sống tốt hơn sau khi được đáp ứng nhu cầu tối thiểu bởi quyền lợi theo chế độ BHXH và có thể chủ động đối phó với các rủi ro phát sinh trong cuộc sống, ít phụ thuộc vào nguồn thu nhập từ hưu trí cơ bản; giảm gánh nặng cho các thế hệ lao động kế cận. Đặc biệt, thông qua việc quản lý bằng tài khoản cá nhân, người lao động có thể biết rõ thu nhập tương lai của mình, từ đó thúc đẩy động lực tiết kiệm.

+ Đối với người sử dụng lao động, việc tham gia BHHTTN sẽ góp phần đảm bảo tương lai cho người lao động, tạo động lực để người lao động gắn bó lâu dài với doanh nghiệp; tiết kiệm chi phí thuế khi tham gia đóng góp vào BHHTTN. Việc đóng vào quỹ HTTN cũng chính là cách doanh nghiệp chia sẻ thành quả kinh doanh của mình đối với người lao động.

- Đối với thị trường tài chính, quỹ BHHTTN tạm thời nhàn rỗi sẽ gia tăng nguồn vốn đầu tư dài hạn trên thị trường vốn Việt Nam, tạo điều kiện cho sự phát triển về chiều sâu và mang tính bền vững của thị trường vốn, góp phần cho sự phát triển chung của nền kinh tế.

- Đối với xã hội, việc đa dạng hoá nguồn thu nhập của người nghỉ hưu sẽ giúp giảm các tác động xấu đối với xã hội khi có vấn đề với hưu trí cơ bản. BHHTTN ra đời giúp giảm áp lực cho ngân sách nhà nước và quỹ hưu trí cơ bản. Đồng thời, tạo nguồn lực dài hạn phát triển thị trường vốn, phát triển kinh tế, đảm bảo an sinh xã hội.

1.2. Nội dung cơ bản của bảo hiểm hưu trí tự nguyện

Cơ sở pháp lý về việc thực hiện BHHTTN ở Việt nam bao gồm các văn bản pháp luật: Luật Kinh doanh bảo hiểm sửa đổi 2010; Nghị quyết 21 — NQ/TW của

Bộ chính trị về công tác BHXH “Áp dụng thêm các loại BHXH mới phù hợp với nhu cầu của nhân dân”; Thông tư 115/2013/TT — BTC ngày 20/08/2013 về việc hướng dẫn BH hưu trí và quỹ hưu trí tự nguyện; Nghị định 88/2016/NĐ-CP ngày 01/07/2016 về chương trình hưu trí bổ sung tự nguyện; Thông tư 86/2017/TT-BTC ngày 18/08/2017 hướng dẫn một số điều của Nghị định 88/2016/NĐ-CP ngày 01/07/2016 về chương trình hưu trí bổ sung tự nguyện.

Đối tượng tham gia BHHTTN là bất kỳ cá nhân người lao động, hoặc nhóm người lao động nào có nhu cầu (bảo hiểm hưu trí nhóm do chủ sử dụng lao động mua). Như vậy, bao gồm cả những người chưa có BHXH và những người đã có BHXH nhưng muốn có thêm nguồn thu nhập đảm bảo cho thời gian hưu trí.

Trường hợp bảo hiểm hưu trí cho nhóm người lao động thì bên mua bảo hiểm là chủ sử dụng lao động, người lao động sẽ được nhận toàn bộ quyền lợi của hợp đồng bảo hiểm sau một thời hạn nhất định theo thỏa thuận giữa các bên.

Quyền lợi bảo hiểm cơ bản: Thông tư 115 quy định rõ và khá chi tiết về quyền lợi bảo hiểm cơ bản của sản phẩm BHHTTN, qua đó đảm bảo rằng khách hàng tham gia BHHTTN sẽ được hưởng các quyền lợi thiết yếu, phù hợp với mục tiêu của bảo hiểm hưu trí là đảm bảo tài chính cho người được bảo hiểm khi nghỉ hưu và khi gặp những rủi ro lớn trong cuộc sống, qua đó cũng giúp giảm gánh nặng đối với xã hội, ngân sách Nhà nước và gia đình. Đặc biệt, với những người chưa được hưởng BHXH thì BHHTTN có thể được sử dụng như giải pháp thay thế hoàn toàn cho BHXH. Trên cơ sở bên mua bảo hiểm, đóng phí bảo hiểm, người được bảo hiểm bắt đầu nhận quyền lợi bảo hiểm hưu trí khi đạt đến tuổi theo thỏa thuận tại hợp đồng bảo hiểm, nhưng không dưới 55 (năm mươi lăm) tuổi đối với nữ và 60 (sáu mươi) tuổi đối với nam. Quyền lợi bảo hiểm cơ bản bao gồm quyền lợi hưu trí định kỳ và quyền lợi bảo hiểm rủi ro. Tuy vậy, việc quy định các quyền lợi cơ bản có thể hạn chế phần nào sự đa dạng và khác biệt về sản phẩm giữa các doanh nghiệp bảo hiểm.

Thời điểm nhận quyền lợi hưu trí định kỳ: BHHTTN đưa ra quy định linh hoạt về thời điểm bắt đầu hưởng quyền lợi bảo hiểm hưu trí so với BHXH. Cụ thể, người được bảo hiểm của BHHTTN bắt đầu nhận quyền lợi bảo hiểm hưu trí khi đạt đến tuổi theo thỏa thuận tại hợp đồng bảo hiểm, nhưng không dưới 55 tuổi đối với nữ và 60 tuổi đối với nam.

Tuy nhiên, người được bảo hiểm được quyền yêu cầu doanh nghiệp bảo hiểm cho rút trước một phần hoặc toàn bộ giá trị tài khoản bảo hiểm hưu trí trong một số trường hợp đặc biệt.

Quỹ hưu trí tự nguyện: được hình thành từ phí bảo hiểm và là tập hợp các tài khoản bảo hiểm hưu trí của người được bảo hiểm. Khi triển khai bảo hiểm hưu trí,

doanh nghiệp bảo hiểm phải thiết lập quỹ hưu trí tự nguyện, theo dõi, tách và hạch toán riêng doanh thu, chi phí, tài sản và nguồn vốn của quỹ hưu trí tự nguyện với các quỹ chủ hợp đồng khác và quỹ chủ sở hữu. Khi thiết lập quỹ hưu trí tự nguyện, doanh nghiệp bảo hiểm phải sử dụng quỹ chủ sở hữu đóng góp vào quỹ hưu trí tự nguyện không thấp hơn 200 tỷ đồng và phải duy trì tối thiểu 200 tỷ đồng tại quỹ này. Đồng thời, quỹ hưu trí tự nguyện được quản lý và sử dụng đầu tư phù hợp quy định về chế độ tài chính áp dụng đối với doanh nghiệp bảo hiểm nhân thọ. Toàn bộ tài sản hình thành từ nguồn phí bảo hiểm của quỹ hưu trí tự nguyện thuộc về người được bảo hiểm.

Đầu tư tài sản của quỹ hưu trí tự nguyện: Nhà nước quy định rất chặt chẽ vấn đề đầu tư quỹ BHHTTN tạm thời nhàn rỗi. Theo điều 11 Thông tư 115/2013/TT-BTC Tài sản của quỹ hưu trí tự nguyện không được trực tiếp đầu tư vào bất động sản, vàng, bạc, kim loại quý, đá quý; không được đầu tư vào cổ phiếu của các công ty chứng khoán, công ty tài chính, công ty cho thuê tài chính.

Doanh nghiệp bảo hiểm triển khai sản phẩm bảo hiểm hưu trí được quyền chủ động quản lý, đầu tư tài sản của quỹ hưu trí tự nguyện hoặc ủy thác cho công ty quản lý quỹ đầu tư tài sản của quỹ hưu trí tự nguyện hoặc thuê công ty quản lý quỹ quản lý danh mục đầu tư các tài sản của quỹ hưu trí tự nguyện theo đúng hạn mức, mục tiêu, chiến lược đầu tư của quỹ hưu trí tự nguyện và quy định của pháp luật hiện hành.

2. Sự ra đời của bảo hiểm hưu trí tự nguyện ở Việt Nam

Hiện có khoảng 80 nước trên thế giới ngoài chế độ hưu trí cơ bản bắt buộc đã triển khai BHHTTN. Đối với đại đa số người lao động Việt Nam, hưu trí cơ bản (BHXH) là nguồn thu nhập duy nhất. Trong khi đó, ở hầu hết các nước, hưu trí cơ bản không được coi là nguồn thu nhập hưu trí duy nhất. Ngoài ra, mức lương hưu hiện nay là thấp, bình quân 3,5 triệu đồng/người/tháng. Thực tế đòi hỏi Nhà nước đưa ra quyết định thực hiện BHHTTN. Ngày 20/8/2013 Bộ Tài chính đã có Thông tư số 115/2013/TT-BTC hướng dẫn bảo hiểm hưu trí và quỹ hưu trí tự nguyện. Sự ra đời của bảo hiểm hưu trí tự nguyện (BHHTTN) đánh dấu sự hoàn thiện và phát triển của hệ thống chính sách bảo vệ cho người nghỉ hưu nói riêng và của hệ thống an sinh xã hội nói chung ở Việt Nam, đáp ứng yêu cầu phát triển kinh tế-xã hội.

Theo quy định thì BHHTTN được thiết kế như một công cụ để người sử dụng lao động gia tăng quyền lợi cho người lao động. Pháp luật cũng bảo vệ quyền lợi cho người lao động thông qua việc quy định "người lao động sẽ được nhận toàn bộ quyền lợi của hợp đồng bảo hiểm sau một thời hạn nhất định theo thỏa thuận giữa các bên và được ghi nhận tại hợp đồng bảo hiểm".

Tuy vậy, có thể thấy, pháp luật cũng ghi nhận quyền, quyền lợi nhất định của người sử dụng lao động trong việc mua BHHTTN cho người lao động qua cơ chế thoả thuận giữa các bên trong hợp đồng bảo hiểm. Đồng thời, BHHTTN cũng có thể được sử dụng như là công cụ tự hoạch định kế hoạch tài chính hưu trí cho những người chưa có BHXH và cả những người đã có BHXH nhưng muốn có thêm nguồn thu nhập đảm bảo cho thời gian hưu trí.

Hiện tại, Việt Nam đang có khoảng trên 10 triệu người tham gia bảo hiểm hưu trí bắt buộc. Nhưng lương hưu thấp, việc tăng lương hưu cùng mức với tăng lương tối thiểu chung đã tạo áp lực rất lớn cho ngân sách nhà nước và quỹ bảo hiểm xã hội. Chính áp lực này đã khiến cho quá trình cải cách tiền lương để tăng đời sống cho người lao động gặp rất nhiều khó khăn.

Đến nay, ở Việt Nam có 6 DNBH được phép triển khai BHHTTN là Bảo Việt, Prudential, Daichi, AIA, Manulife và PVI Sunlife. Các sản phẩm BHHT này được triển khai theo quy định của Luật Kinh doanh BH và thực hiện trên cơ sở hợp đồng ký kết giữa DN BH với DN hoặc cá nhân là người lao động tham gia BHHT. Trong khi đó, từ 1/8/2016, Chính phủ ban hành Nghị định số 88 về chương trình hưu trí bổ sung tự nguyện. Chương trình này được thực hiện trên cơ sở ủy thác quản lý chương trình BHHTTN.

Theo số liệu thống kê cho thấy, từ 74 hợp đồng năm 2013 lên đến 9.189 hợp đồng khai thác mới năm 2015 và năm 2016 ước đạt 6.948 hợp đồng. Năm 2017, Bảo Việt Nhân thọ là doanh nghiệp dẫn đầu thị trường bảo hiểm nhân thọ cả về doanh thu khai thác mới và tổng doanh thu phí bảo hiểm. Tính riêng sản phẩm bảo hiểm hưu trí tự nguyện, Bảo Việt Nhân thọ đang dẫn đầu thị trường với doanh thu khai thác mới chiếm 72.6% tổng doanh thu khai thác mới toàn thị trường của dòng sản phẩm này. BHHTTN từ khi ra đời đã chứng minh được sức hút đặc biệt của mình đối với người lao động. Là sự kết hợp giữa quyền lợi bảo vệ của bảo hiểm nhân thọ và quyền lợi hưu trí của bảo hiểm xã hội, người dân khi tham gia hưu trí tự nguyện vừa được chi trả khoản tiền tiết kiệm của mình như một khoản lương hưu hàng kỳ khi hết độ tuổi lao động, vừa được bảo vệ trước những rủi ro và thương tật trong cuộc sống. Việc hình thành và phát triển BHHTTN sẽ góp phần bổ sung thêm trụ cột vào hệ thống hưu trí đơn lẻ hiện nay, giúp cải cách hệ thống hưu trí VN dần trở thành hệ thống đa trụ cột, đem lại sự bền vững và đảm bảo tính đầy đủ hơn cho hệ thống hưu trí. Đây được xem là giải pháp có tính chiến lược dài hạn đối với hệ thống an sinh xã hội nói riêng và phát triển kinh tế xã hội nói chung.

Kinh nghiệm từ các nước phát triển cho thấy, việc phát triển và ứng dụng thật hiệu quả tính ưu việt của mô hình bảo hiểm hưu trí tự nguyện vì mục tiêu nâng cao an sinh xã hội đặt ra nhiều cơ hội cũng như thách thức cho các DN bảo hiểm tại Việt Nam.

- Thuận lợi: chỉ mới 20% số người cao tuổi ở Việt Nam có lương hưu từ bảo hiểm xã hội. Theo tính toán, thị trường bảo hiểm hưu trí rất tiềm năng khi có khoảng 3,5 triệu người lao động cần chế độ hưu trí trong tương lai. Dự báo, thị trường này sẽ tăng trưởng mạnh trong vòng 5 năm tới, và phí bảo hiểm hàng năm có thể đạt tới hơn 4000 tỷ đồng vào năm 2020. Hiện có nhiều DN mong muốn tham gia bảo hiểm nhóm cho người lao động để thu hút và giữ chân người tài. Việt Nam đang ở thời kỳ dân số vàng với hơn 90 triệu người, khoảng 60 triệu người trong độ tuổi lao động; mức thu nhập ngày càng nâng cao, nhu cầu sống khỏe, đầy đủ, độc lập sau khi nghỉ hưu ngày càng tăng. Trong 20 năm nữa, dự kiến dân số Việt Nam sẽ già đi rất nhanh. Phát triển sản phẩm hưu trí vào thời điểm này chính là bước đi đúng đắn nhằm tạo cho người dân tham gia để có thêm nguồn thu nhập trong tương lai khi đến tuổi về hưu. Các chuyên gia cho rằng, nhu cầu hưu trí ngày một tăng trong khi quỹ lương hưu của Nhà nước không đáp ứng nổi là một trong những bài toán nan giải hiện nay.

- Khó khăn: nhiều loại bảo hiểm song hành sẽ là quá sức với doanh nghiệp, đặc biệt là những DN sản xuất, sử dụng nhiều lao động tỏ ra e dè và lo về tính thực thi của BHHTTN. Hiện nay, riêng mức đóng góp BHXH đã là gánh nặng cho không ít DN. Vì thế, chỉ những DN có kết quả hoạt động rất tốt mới có nguồn kinh phí dồi dào để có thể mua thêm BHHT tự nguyện cho người lao động. Muốn vậy, cần phải có những nỗ lực để cả các công ty và cá nhân đều có thể hiểu rõ lợi ích của việc tham gia vào loại hình bảo hiểm này.

Tóm lại, Chính phủ, Bộ LĐ-TB&XH và Bộ Tài chính đã đóng vai trò rất quan trọng trong nỗ lực cải cách hệ thống hưu trí Việt Nam. Các doanh nghiệp bảo hiểm cũng đã phối hợp thực hiện bảo hiểm hưu trí tự nguyện trong thực tế. Tuy nhiên, quá trình này sẽ còn rất nhiều khó khăn và thách thức trong thời gian tới và cần phải có sự góp sức của toàn bộ xã hội, đặc biệt là từ phía người lao động, người sử dụng lao động và cả các bên trung gian cung cấp dịch vụ vận hành hệ thống./.

Tài liệu tham khảo

Thông tư 115/2013/TT — BTC ngày 20/08/2013 về việc hướng dẫn BH hưu trí và quỹ hưu trí tự nguyện;

Nghị định 88/2016/NĐ-CP ngày 01/07/2016 về chương trình hưu trí bổ sung tự nguyện;

Thông tư 86/2017/TT-BTC ngày 18/08/2017 hướng dẫn một số điều của Nghị định 88/2016/NĐ-CP ngày 01/07/2016 về chương trình hưu trí bổ sung tự nguyện.

Website của Bộ Tài Chính, Hiệp hội Bảo hiểm Việt Nam, các doanh nghiệp bảo hiểm có triển khai BHHT-TN